

Kmetské soudy v soustavě soudů tzv. První republiky

JUDr. Ing. Bc. Martin Kohout



Problematika obsazení obecného soudu je jednou ze základních náležitostí každého procesního právního předpisu. Je vhodné, aby nejen z důvodů právní jistoty, bylo účastníkům předem známo, zda v konkrétním případě procesní předpisy předjímají rozhodování soudu prostřednictvím samosoudce, tedy jediného soudce, anebo sboru soudců, kdy je principiálně přípustná účast laického prvku vedle soudců z povolání, tj. senátu. Pakliže se sbor skládá toliko z „laického prvku“, obvykle se hovoří o porotě. Pokud předepsané složení rozhodujícího orgánu není v konkrétním případě dodrženo, jedná se o zásadní procesní pochybení, s nímž právní předpisy spojují nejmarkantnější důsledky pro dané řízení.

Významným vývojem prošlo i obsazování soudů, jež rozhodovaly mj. o tiskových deliktech. V rakousko-uherské monarchii (v oblasti trestního práva) platil zhruba do roku 1850 tzv. inkviční princip, kdy soud v sobě soustřeďoval krom osoby

soudce i procesní strany, tedy obžalobu i obhájce. Systémové změny byly přineseny novým procesním řádem z počátku roku 1850, jejich význam byl však utlumen bachovským absolutismem, a tak k jejich úplnému prosazení dochází až obnovením ústavnosti. V případě obsazování soudů v trestním řízení to znamenalo zejména zavedení (obnovení) porotních soudů pro oblast zločinů, politických přečinů a zejména tiskových deliktů, i když nikoli absolutně.

Trestní řízení ve věcech tiskových je od roku 1873, kdy byl vydán nový trestní řád, zahrnuto do jeho ustanovení. Přejímá definitivně systém porotních soudů jako obecnou instituci či objektivní řízení ve své původní podobě – obnovuje tedy možnost souběžného stíhání odpovědné osoby s objektivním řízením odstraněnou v roce 1869. Státním úřadům se tak dává celá řada nových, resp. obnovených nástrojů persekuce tisku.

Procesní předpisy přejala i tzv. První republika.

Komplexní a liberální návrhy nového tiskového zákona připravené v roce 1919 a 1921 nebyly v parlamentu úspěšně projednány. K dalším



reformám tak došlo jen prostřednictvím dílčích novel – k ucelené reformě nedošlo. Změnu tiskových poměrů – především omezování tiskové svobody – přináší zákon na ochranu republiky z roku 1923, o rok později zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti, zkráceně zvaný jako „tisková novela“. V průběhu 30. let pak k sérii novelizací přistupuje „malý tiskový zákon“ a zákon na ochranu cti.

Do systému obsazování soudů v oblasti tiskových deliktů významně zasáhla tzv. tisková novela – právní předpis především procesního charakteru – která představovala krok zpět od proklamované svobody tisku. Tisková novela měla obsahovat celou řadu opatření, jimiž se má zamezit zbytečným procesním průtahům. Zákon byl namířen především proti odpovědným redaktorům, neboť dosavadní soudní praxe porotních soudů mnohdy odpovědné redaktory osvobozovala, tím vlastně potvrzovala pravdivost zveřejňovaných zpráv a nedávala tedy vládním stranám nástroje na persekuci tisku.

Novela stanovuje, že soudní řízení pro trestné činy dále citované přísluší sborovým soudům první stolice, tj. krajským soudům, při nichž jsou zřízeny zvláštní senáty – v pří-

padě přestupků tvořené třemi soudci, v případě přečinů nebo zločinů soudci pěti. V prvním případě se jedná o senát složený výhradně ze soudců z povolání, v druhém případě – pětičlenných senátů – jsou dva členové tzv. přísedícími z lidu – kmety. Odtud pak zvláštní označení pro tyto pětičlenné senáty – kmetické soudy.

Novela uvádí důležitou skutečnost, neboť stanovuje, že za souhlasu stran je možné konat hlavní přelíčení nebo v započatém pokračovat i bez kmetů, přičemž i dodatečné přibrání kmetů je vyloučeno. Tato skutečnost vedla v poslanecké sněmovně nejednou k závěrům, že kmeti jsou pouhou dekorací tiskových senátů „a že přihlížejí potlačování svobody projevu a za tímto cílem jsou vybírání. Uvedená charakteristika podle našeho názoru neměla daleko od pravdy.“¹⁾

L. Soukup ve svém příspěvku zmiňuje několik sporných otázek, při jejichž řešení učinila tehdejší justice, ale i tehdejší zákonodárství, z hlediska právní teorie několik závažných chyb. „Příslušnost kmetických soudů byla podle stanoviska nejvyššího soudu vztahována nejen na tiskové delikty spáchané časopi-

1) Soukup, L.: *Zákon o tiskových urážkách z r. 1924*. In *Právněhistorické studie*. Sv. 27. Praha: Academia, nakladatelství ČSAV, 1986, s. 97-114.



sy, ale i neperiodickými tiskopisy... *Snaha o zostření represe reakci nepohodlného tisku vedla dokonce k tomu, že pro ustanovení tiskové novely o příslušnosti a procesních otázkách byla stanovena zpětná účinnost.*²⁾

Pro sestavování seznamů kmetů (hlavního a doplňovacího), z nichž pak strany sporu vybírají svého kmeta (hlavního a náhradního), se užijí stejná pravidla jako pro sestavování seznamů porotců³⁾, pokud tato novela nestanovuje něco jiného. „Kmet musí býti nejméně 45letý a bydlet v obci pobytu aspoň dvě léta.“⁴⁾ Řízení za účastní kmeta, jenž by nebyl způsobilý s ohledem na svůj věk, je – dle judikatury Nejvyššího soudu - zmatečné.⁵⁾

První seznam porotců vede obecní komise (obecní úřad) a vyznačuje v něm osoby, jež vyhovují zákonným podmínkám a současně jsou zvláště způsobilé k tomuto úřadu.

Zákon rozlišuje, vedle ročního seznamu porotců podle zákona č. 278/1919 Sb. z. a n., dva druhy se-

2) Tamtéž.

3) Zákon č. 278/1919 Sb. z. a n., o sestavování seznamů porotců, ve znění pozdějších předpisů.

4) Zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti, ve znění pozdějších předpisů, § 18.

5) Zm II 290/26, sb. č. 2594.

znamů – roční hlavní a doplňovací. Do hlavního seznamu se zapíše takový počet osob, aby žádný kmet nezasedal více, jak pětkrát ročně. Losováním se pak určí v každém seznamu pořadí, v jakém budou kmeti povolováni k hlavnímu líčení. Každá strana sporu má právo si do 8 dnů před zahájením hlavního líčení vybrat jednoho kmeta z hlavního seznamu a jednoho kmeta náhradníka ze seznamu doplňovacího. Z tohoto důvod má předseda povinnost stanovit den hlavního líčení tak, aby obsílky k hlavnímu líčení byly doručeny alespoň 14 dní před jeho konáním a současně s touto obsílkou doručit stranám sporu i opis hlavního a doplňovacího seznamu kmetů tak, aby mohli s dostatečným předstihem vykonat své právo volby kmeta, a to jednoho ze seznamu hlavního a jednoho ze seznamu doplňovacího.

Zákon pamatuje i na situace, kdy: (i) strany včas volbu kmeta nebo náhradníka nevykonaly nebo (ii) by zvolily téhož kmeta, případně náhradníka. V obou případech řeší soud nastalou situaci povoláním kmeta podle pořadí na seznamu. V případě, že nevykoná žádná strana včas volbu, nastává fikce, podle níž se obě strany účasti kmetů souhlasně zříkají, což je s ohledem na fakultativnost účasti kmetů na soudním řízení možné.

Ustanovení zákona rovněž upravljuje možnost vyloučení a odmítnutí



kmeta, např. pro podezření z podjatosti. O vyloučení či odmítnutí kmeta před hlavním líčením rozhoduje radní komora – obžalovací senát, a to jako první a současně poslední instance. Během hlavního líčení rozhoduje již samotný senát, ovšem bez kmetů. Nutno podotknout, že kmeti mohou být vyloučeni či odmítnuti z týchž důvodů jako soudci v případě věcí trestních, přičemž samotný kmet je vázán povinností sdělit předsedovi senátu skutečnosti zakládající možnost vyloučení či odmítnutí.

Ke každému hlavnímu líčení jsou společně s kmety přizváni i jejich náhradníci, a to pro případ, že by kmet povoláný k hlavnímu líčení byl rozhodnutím soudu vyloučen, pravomocně odmítnut, nebo by se k hlavnímu líčení nedostavil. V souladu se zákonem je povinen každý kmet při hlavním líčení složit slib do rukou předsedy senátu, jehož znění obsahuje samotný zákon. „Slibuji na svou čest a svědomí, že se budu při svém rozhodování řídit jen zákonem, že budu hlasovat podle svého nejlepšího vědomí a přesvědčení a že zachovám přísnou mlčenlivost o obsahu tajného přelíčení, jakož i o obsahu porady a hlasování soudu.“⁶⁾ Před

6) Zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti, ve znění pozdějších předpisů, § 23.

jeho složením jej předseda senátu poučí o jeho právech a povinnostech, pozůstávajících se především z povinnosti zachovat přísnou mlčenlivost o obsahu tajného přelíčení, poradě, hlasování a rovněž o následcích porušení jeho povinností. Poruší-li kmet svou mlčenlivost tak, jak mu ji předepisuje zákon a prováděcí předpis, stíhá jej – jedná-li se o první prohrěšek – pokuta až do výše tisíce korun, opakuje-li se jeho jednání, poté i tříměsíční tuhé vězení a ztráta způsobilosti vykonávat funkci kmeta na dobu 5 let. Náhrada útrat stíhá kmeta, jež, ač řádně obeslán, se bez dostatečné omluvy k hlavnímu líčení nedostaví.

Kmeti principiálně hlasují před soudci z povolání, a to zásadně v pořadí, v němž jsou zapsáni na seznamu. Způsob přednostního hlasování „laického prvku“ v rámci soudního řízení je zachován i v současné době platícím trestním řádu (pokud tento stanoví, že se ho „laický prvek“ účastní). Má to logické *ratio* – soudce z povolání by svým odborným názorem „soudce z lidu“ najisto ovlivnil, což je nežádoucí.

Procesněprávní změny, které přinesla tisková novela, rozhodně nelze považovat za zjednodušující a urychlující nákladný a zdoluhavý proces ve věcech tiskových – nedosahují tedy cíle, který si předkladatel zákona vytyčil ve své důvodové zprávě k zákonu.



Lze tedy uzavřít, že zákon je namířen především proti odpovědným redaktorům, které porotní soudy do té doby často osvobodovali. Tyto soudy byly nahrazeny soudy kmetskými, kde účast samotných kmetů, tedy zástupců laického prvku, mohla být vyloučena. Literatura někdy přirovnává jejich postavení v soudním řízení k postavení přihlížejícího, tedy přesně k takovému postavení, které vyhovovalo vládním skupinám v boji proti opozičnímu tisku. Zavedení těchto soudů bylo významným ustanovením zákona, není však jediným. Nutné je zmínit, že zavádí nové nástroje persekuce tisku, především nástroje finanční.

Zbývá doplnit, že tisková novela u nás platila až do vydání trestního zákoníku v roce 1950.

Do „života“ kmetských soudů měla významně zasáhnout komplexní rektifikace tiskového práva – tzv. „velký tiskový zákon“, jakýsi „předstupeň“ tzv. „malého tiskového zákona“, jak je nazýván zákon č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

Věcná příslušnost byla doposud upravena odchýlně od obecné úpravy obsažené v trestních předpisech. I v ustanoveních o věcné příslušnosti soudů se tedy projevil unifikační ambice tohoto návrhu. Zachovává se (pro zemi českou a moravskoslezskou) především výlučná pří-

slušnost okresního soudu v sídle krajského soudu pro projednání přestupků spáchaných tiskem s výjimkou zanedbání povinné péče, která se nově (pro Slovensko a Podkarpatskou Rus) rozšiřuje na celé území tehdejší Československé republiky.

Zločiny a přečiny spáchané tiskem a přestupek v podobě zanedbání povinné péče mají spadat pod příslušnost soudů krajských, přičemž hlavní líčení se koná před senátem, tzv. kmetským soudem, složeným ze dvou kmetů a ze dvou soudců z povolání (z nich jeden je předsedou). Tento soud má být zároveň odvolací instancí od okresních soudů projednávajících přestupky. Cílem prakticky rovnocenného postavení soudců z povolání a kmetů bylo zachování „...onoho správného středu mezi nutnou ochranou důležitých veřejných a soukromých právních statků a neméně důležitou občanskou svobodou projevu mínění.“⁷⁾ V případě však, že trestný čin spáchaný tiskem je ve skutkové souvislosti se sbíhajícím se trestným činem, jehož projednání náleží porotnímu soudu, rozhodne porotní soud i o trestném činu spáchaném tiskem. Kmetské soudy mají být výlučně užity k projednání trestných činů

7) Vládní návrh tzv. „velkého tiskového zákona“ z roku 1932. N. S. R. Č. 1932. Tisk 1727. Důvodová zpráva.



spáchaných tiskem. Sbíhají-li se přestupek se zločinem či přečinem, bude vždy rozhodovat kmetský soud. Pro určení místní příslušnosti je v navrhované osnově stanoveno několik kritérií, jejichž postupné užití má jednoznačně určit místně příslušný soud. V první řadě se jedná o místo tisku, dále pak o místo vydání a konečně též místo rozšiřování. V případě více příslušných soudů rozhoduje ten, u něhož byla věc zahájena dříve.

Celý jeden oddíl návrhu osnovy tzv. „velkého tiskového zákona“ je věnován kmetským soudům, jež ve složení dvou soudců z povolání, z nichž jeden předsedá, a dvou soudců laiků, tedy kmetů, rozhodují o trestných činech spáchaných tiskem.

Kmetské soudy zná již tisková novela z roku 1924 (o níž bylo pojednáno výše), ovšem ve značně omezené věcné působnosti. Několikaleté zkušenosti odhalily jejich nedostatky, především v oblasti způsobu jejich obsazování. Způsob obsazování tohoto úřadu byl obdobný jako v případě porotců – tedy administrativně těžkopádný a složitý. Navíc se ukázalo, že strany – uplatňující své právo výběru kmeta – pohlízejí na kmeta nikoli jako na nezávislého soudce, ale jako na svého důvěrníka. Zkušenost s konkrétními kmeti se pak promítla do frekvence jejich obsazování, což mnohdy ved-

lo k přetíženosti „oblíbených“ kmetů (na úkor jiných) a jejich následný „bojkot“ některých jednání. Jejich nepřítomnost na jednání pak zakládala složitou operaci povolávání náhradníka, která mnohdy ústila v nežádoucí prolongaci celého řízení.

Úkolem osnovy bylo tedy celý proces ustavování kmetů zjednodušit, zefektivnit a rovněž omezit vliv stran sporu na výběr kmeta tím, že jejich přidělování bude více či méně otázkou náhody – losu.

Úřad kmeta může vykonávat bez dalšího každá osoba, jež je způsobilá vykonávat úřad porotce, a to i přes to, že vykonávají svůj úřad v plném rozsahu jako soudci z povolání a nejsou při vlastním rozhodování omezovali jako porotci.⁸⁾ Další podmínky, jež stanovovala tisková novela, se jeví jako nadbytečné a jsou odstraněny. Ke změnám se osnova uchyluje toliko ve způsobu obsazování tohoto úřadu.

Kmetské soudy mají být přiřazeny ke každému krajskému soudu s trestní pravomocí. Bude věcí prezidenta tohoto krajského soudu, aby

8) Kmeti zásadně hlasují před soudci z povolání. Při rovnosti hlasů – k němuž může jednoduše dojít vzhledem k sudém počtu členů senátu – rozhoduje v případě konečného rozhodnutí mínění pro obviněného příznivější, v ostatních případech hlas předsedy. Zde se tedy drobným způsobem projevuje „nadvláda“ profesionality, neboť předsedou může být toliko soudce z povolání.



ad hoc pro každý následující rok určil, kolik kmetů bude zapotřebí. Osnova předpokládá, že u každého krajského soudu bude pouze jeden kmetský senát - s ohledem na skutečnost, že tento senát má zasedat dvakrát do měsíce, je třeba počítat se čtyřmi kmeti do měsíce, osmačtyřiceti do roka. Za druhé je nutné zohlednit i fakt, že může v průběhu roku dojít k nárůstu kauz (a z tohoto důvodu ke zřízení druhého senátu), případně mohou někteří kmeti ztratit způsobilost k výkonu funkce. Konečně je pak nutné mít na paměti, aby bylo vždy – i při extrémní vytíženosti senátu – možné vybírat a z výběrového archu se nestal pouhý pořadník s tím, že se „na každého jednou dostane“ – vládní návrh předpokládá, že je nutný seznam s alespoň trojnásobným počtem nutně potřebných kmetů, resp. jejich náhradníků. Racionálním závěrem důvodové zprávy je pak ideální počet kmetů a jejich náhradníků - po sto čtyřiačtyřiceti v ročních seznamech obou skupin. Tento počet kmetů je pak předsedou krajského soudu rozvržen v poměru k počtu obyvatel na jednotlivé politické okresy v rámci obvodu krajského soudu.

Osoby do seznamu kmetů navrhuje okresní výbor. Musí při tom dbát na to, aby osoby vyhovovaly zákonným podmínkám a současně „svou pevnou povahou, poctivým

*smýšlením a rozhledem zaručovaly neodvislé a nestranné nalézání práva.*⁹⁾ Takto vytvořený seznam dále podléhá jakémusi reklamačnímu řízení v sídlech všech obecních úřadů okresu tak, aby mohl každý nositel volebního práva do příslušné obce podat námítky proti způsobilosti k výkonu funkce navrženého kmeta. O podaných námítkách – o jejich relevanci – rozhodne s konečnou platností okresní úřad. Po uplynutí reklamační lhůty, nejpozději však do konce října, je seznam zaslán prezidentovi krajského soudu, a to společně s identifikačními údaji člena okresního výboru, jež se zúčastní sestavování ročního seznamu kmetů na příští rok. V průběhu listopadu pak prezident krajského soudu svolá komisi, která sestaví roční seznam kmetů pro příští rok. Komise se skládá z prezidenta krajského soudu nebo jeho náměstka jako předsedy, tří soudců, které povolá prezident z radů krajského soudu nebo přednostů okresních soudů svého obvodu, a prokurátora. Jejimi členy jsou dále zástupce zemského úřadu, advokátní komory, tiskové komory a členové okresních výborů k tomu zvolení.

Závěrem nutno říci, že zápis na seznamu porotců je neslučitelný se

9) Vládní návrh tzv. „velkého tiskového zákona“ z roku 1932. N.S.R.Č. 1932. Tisk 1727. Paragrafované znění, § 72, odst. 2.



zápisem na seznamu kmetů (a naopak).

Kmetské senáty sestavuje prezident krajského soudu. Jejich předseda a náměstci jsou pak v režii prezidenta vrchního soudu, který je vybere ze soudců působících u krajského soudu. Ostatní členy a náhradníky ustanoví prezident krajského soudu ze soudců působících u „jeho“ soudu.

Výběr kmetů pro jednotlivé senáty se děje losem, a to i co se týče stanovení pořadí náhradníků, v němž mají nastupovat. Tím má být zachována co největší nestrannost a zamezeno libovolnému sestavování senátů. Aby bylo co nejrovnoměrněji rozvrženo břemeno obsazení na jednotlivé kmety, mohou být do osudí vložena jména kmetů, kteří byli již vylosováni teprve tehdy, když byla vylosována jména všech ostatních.

Výkon úřadu kmeta je občanskou povinností – váží se na ni nejen náhrada hotových výdajů kmeta, případně jiné finanční odměny, ale i represálie v podobě pořádkových pokut v případě, že by kmet svou nepřítomností, případně jinak, znemožňoval výkon trestního soudnictví ve věcech tiskových.

Kmeta lze vyloučit či odmítnout ze stejných důvodů jako soudce z povolání, navíc pak z důvodu jeho trestního stíhání pro trestný čin spáchaný tiskem, a to do jeho pravo-

mocného skončení (je-li uznán vinným, pak je vyloučen *ex lege* po celý rok, na nějž byl ke kmetskému úřadu povolán).

Co bylo výše řečeno o pořizování seznamů kmetů, platí i o pořizování seznamu jejich náhradníků s tím rozdílem, že náhradníci bývají vybíráni z osob bydlících v politickém okrese sídla soudu, a to především z důvodu jejich flexibility při povolání na uvolněné místo.

Aby bylo zajištěno výhod kmetského soudnictví i u odvolací instance, již se laický prvek již neúčastní a současně bylo zabráněno, aby vymoženost a demokratičnost kmetského soudnictví byla devastována zrušovacím rozsudky odvolacích soudů a jejich meritorním rozhodováním, je soud vyšší instance vázán skutkovým zjištěním kmetského soudu, pokud bylo učiněno zákonem stanoveným způsobem. Ustanovení má logické *ratio*, neboť jeho absence by znamenala, že odvolací instance může provést další důkazy a meritorně – bez účasti laického prvku – rozhodnout zcela odlišně. Efektivnost reformy soudnictví ve věcech tiskových pozůstávající se především ze zavedení (reorganizace) kmetských soudů, by pak byla nulová.

Osnova navrhovaného zákona tedy definitivně ruší příslušnost porotních soudů ve věcech tiskových a nahrazuje ji příslušností soudů

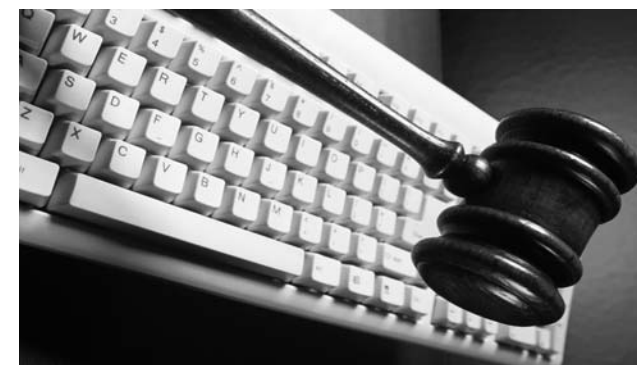


kmetských. Důvody, pro které mohla být dočasně zastavena působnost porot podle zákona č. 268/1920 Sb. z. a n., o dočasném zastavení působnosti porot, platí i pro soudy kmetské. *„Působnost porot může být zastavena na čas, nejdéle však na rok, jestliže nastaly události, pro něž jest se obávati, že nebudou nalézati právo nestranně a neodvisle. O tom, že působnost porot má být zastavena, vláda se usnese, když byl slyšen nejvyšší soud. Je však povinna předložit usnesení hned Národnímu shromáždění nebo, nezasedá-li, výboru podle § 54 ústavní listiny; při tom oznámí důvody pro své usnesení. Vláda je povinna působnost porot obnoviti, jakmile jedna z obou sněmoven, nebo výbor podle § 54 ústavní listiny o to žádají.“*¹⁰⁾

Výsledkem velkého projektu komplexní tiskové reformy je pouze dvacetiparagrafový tzv. „malý tiskový zákon“, který se zabývá pouze kolportáží, tiskopisy ohrožujícími mládež, cizozemskými tiskopisy, tiskovou opravou a konečně trestními ustanoveními, pokud by vyplývala z neuposlechnutí tohoto zákona. Postavení kmetských soudů tak, jak je nastiňuje tisková novela z roku 1924, se výrazně nemění, resp. modifikuje se toliko objektivními skutečnostmi, mj. druhou světovou válkou.

Upuštění od systému kmetských soudů je spojeno s novým trestním zákoníkem přijatým po „změně poměrů“, v roce 1950.

JUDr. Ing. Bc. Martin Kohout
advokátní koncipient
Advokátní kancelář Lisse & partneři



¹⁰⁾ Zákon č. 268/1920 Sb. z. a n., o dočasném zastavení působnosti porot, ve znění pozdějších předpisů, § 1 odst. 1.